

Onder de filosofische overblijfselen ligt de antifilosofie

Inleiding

Onlangs las ik *Filosofie van het ware geluk* (2016) van Alain Badiou.¹ In dit werk, een kentheoretische verantwoording van zijn meest recente oeuvre, maakt Badiou de balans op van de stand van zaken in de filosofie. Zijns inziens zijn wij de afgelopen eeuw geconfronteerd met drie stromingen in de filosofie. En wel:

1. De fenomenologische en hermeneutische stroming (Heidegger, Gadamer).
2. De analytische stroming zoals de Wiener Kreis (Wittgenstein, Carnap) en de Angelsaksische variant ervan (Whitehead, Moore, Russell)
3. De postmoderne stroming (Derrida, Lyotard).

Badiou trekt de volgende conclusie: Alle drie genoemde richtingen zijn op een dood spoor beland. Zij hebben het einde van de metafysica verkondigd en daarmee ook het einde van de filosofie (zie ook de slotbeschouwing in mijn laatste boek *In gevecht met de wanhoop* uit 2022). Het is op conto van Heidegger te schrijven dat hij aan de geschiedenis van de metafysica een einde heeft gemaakt. En dit einde betekent tevens het einde van een langdurig tijdperk van de zijns- en denkgeschiedenis. Dit heeft alles wel beschouwd tot gevolg gehad dat het denken over waarheid vervangen is door het poneren van een meervoudige waarheid. Op dat moment is de filosofie in een impasse geraakt.

Badiou trekt zijn conclusie: In de hedendaagse filosofie is het streven, het zoeken naar waarheid een onmogelijkheid geworden. Zoals gezegd ligt de schuld bij de drie bovengenoemde richtingen. En hij vervolgt, van hen hebben we overgehouden dat de taal een dusdanige cruciale plaats in het denken inneemt dat de vraag naar zin en betekenis praktisch niet meer gesteld wordt. Met gevolg dat nu alle revolutionaire kracht in het denken is uitgeblust. Wat overblijft, is, zoals Wittgenstein het noemt, een pluraliteit van taalspelen, een veelvoud van codificaties van objecten en een stortvloed van beelden. In dezen is er zelfs sprake van een kringloop.

In de huidige wereld waar snelheid en incoherentie de boventoon voeren, klinkt in de marge de roep om een 'reconstructie' van de filosofie. In dit grensgebied van de denkende wereld wordt gesteld dat de oude filosofie ziek is, op sterven na dood, als zij al niet gestorven is. Badiou blijft optimistisch, hij vestigt zijn hoop op de antifilosofen – met als lichtend voorbeeld Nietzsche – die zich niet voegen naar de heersende opinie, die nog een breuk proberen te forceren met de gewone gang van zaken, die lak hebben aan de gevestigde filosofie.

Bij deze roep om een complete verandering in het denken blijft het. Een paar alinea's verder tovert Badiou het geluk uit de metafysische hoed om *zijn* filosofie een fundament te geven. Over de verhouding filosofie en metafysica gesproken, zie voetnoot 1. Verderop sta ik nog uitgebreid stil bij Badiou's denken.

¹ Oorspr: *Métaphysique du bonheur réel* (2015). In het Frans betreft het de metafysica, in de Nederlandse vertaling filosofie? Dit vraagt om een toelichting.

Mijn gevecht met de wanhoop

In mijn slotwoord van mijn al eerder genoemde boek: *In gevecht met de wanhoop* uit 2022 schets ik in de paragraaf: *De grote filosofie is dood, de kleine filosofie overleeft*, de situatie waarin de actuele filosofie is beland, te beginnen bij de postmoderne filosoof Michel Foucault. Hij was degene die het vuurtje van de postmoderne filosofie opstookte door het subject uit de geschiedenis te schrappen: het subject is niet 'iets' dat wil opgaan in de substantiële werkelijkheid, integendeel het is het *iets* dat uit confrontatie en strijd met de krachten die hem op het spel zetten, juist denkt dat hij *zelf* het spel op de wagen zet. En deze vaststelling illustreer ik aan de hand van meerdere voorbeelden uit de huidige chaotische werkelijkheid.

Veel hoofdstukken in dit boek doorkruisen de wankelende en kantelende wereld van het kapitaal, van het door media beheerste moment, van de in moordend tempo verschuivende macht en orde, en van de snel aan betekenis-verliezende filosofie en kritiek. Zij geven de 'laatste' stand weer van voorvallen en gebeurtenissen die zich op alle niveaus op genoemde terreinen voltrekken en die bij nader inzien uit de aard ervan al chaotisch blijken te zijn.

Aangezien het nu toch al weer een aantal decennia geleden is dat de ideologie is afgeschaft, zo stel ik – de stem van de ideologiekritiek lijkt definitief tot zwijgen te zijn gebracht – resteert enkel het wapen van de kritiek, wat dicht in de buurt komt van de *parrhêsia*, het vrijmoedig spreken, van de oude Grieken.

Mijn conclusie is, dat de huidige chaosmaatschappij alleen nog met een ontregelende kritiek die verbonden is met het vrije denken, bestreden kan worden. En dat is een lastige opgave. Want we leven in een tijdvak waarin een ongelukkig en afgestompt bewustzijn dat beheerst en gestuurd wordt door de media de bovenaan voert. Dit is wat mij betreft moeilijk te weerleggen: er staan uiteindelijk weinig kritische geesten aan de poorten te rammelen van de huidige maatschappij. Ook in deze alleszins turbulente tijd kunnen de verdedigers van de macht, en dat zijn er tegenwoordig heel wat, in alle rust gaan slapen. Er staan hun allerhande middelen om hun macht te bestendigen en te continueren ter beschikking waarvan de media er slechts een is. Daarnaast moet ik vaststellen dat niet alleen de fundamentele kritiek, maar ook de negatieve solidariteit (Arendt) ver te zoeken is.

Waar is het vrije denken gebleven, vraag je je af? Als je links en rechts om je heen kijkt luidt het antwoord die is er niet meer, alleen als je in de schemergebieden van de marge zoekt dan vindt die nog.

Nadat ik deze finale conclusie heb getrokken, moet ik nog een tweede belofte inlossen en dat is een verduidelijking geven over de ondertitel van mijn laatste boek: destructie van de filosofie. In de praktijk werd dat vertaald in een definitief afscheid van het 'grote' denken dat eeuwenlang in Nederland en Vlaanderen wijsbegeerte werd genoemd. De Centrale Interfaculteiten der Wijsbegeerte werden opgeruimd. In de plaats daarvan werden er vakgroepen filosofie (enkele universiteitssteden uitgezonderd) in het leven geroepen die deel uitmaakten van de faculteit Geesteswetenschappen. Vanaf die tijd werd in de academische wereld de traditie van de

grote filosofie doodverklaard en verbannen naar de achterkamertjes van bibliotheken, waar zij vervolgens een kwijnend bestaan leiden. Inherent aan de tijdgeest, het postmodernisme tierde welig, begon op de universiteiten de kleine filosofie, dat wil zeggen de huis-, tuin- en keukenfilosofie, aan een enorme opmars.

Kortweg gezegd: Het filosofisch denken heeft een ontwikkeling doorgemaakt van oneigentijds naar eigentijds, dat, hoe je het ook wendt of keert, beter aansluit bij het mediale circus van het nu. Toch blijven er altijd wel een paar filosofen over die die stap niet willen zetten, eigengereid zoals ze zijn. Die, om het in Heideggerse termen uit te drukken, zich fel verzetten tegen de 'Denkvergeessenheit'. Tegen beter in, zou ik eraan willen toevoegen.

Tot slot. Wat ik in genoemd boek aan de orde heb willen stellen is dat de postmoderne filosofie en het hedendaagse nihilistisch denken een uiting zijn van de crisissituatie waarin we nu verkeren. Als 'opvolgers' van de moderne filosofie – eerst moest er een vadermoord plaatsvinden – zijn zij het spoor bijster geraakt en als denkrichting alleen nog maar naar binnen gericht i.p.v. – wat de taak van de filosofie behoort te zijn – zich op de buitenwereld te storten die te analyseren en daar kritiek op uit te oefenen. Ik ben van mening dat de filosofie die aloude taak weer op haar schouders moet nemen.

Voortgang van mijn kritiek, een meanderende weg naar de antifilosofie

In het doorploegen van mijn archief stuitte ik op een ongepubliceerd boek *Het wilde denken* dat ik in 1989 geschreven heb en dat alleen in fragmentarische vorm opgenomen is in *Blikvangers* (1993). Het is duidelijk een voortzetting van het denken van Guy Debord, zoals hij dat heeft uiteengezet in *La société du spectacle* (1967). Het bijzondere eraan is dat het ook een kritiek op dat boek bevat.²

Een vroege kritiek op La société du spectacle van Guy Debord

In de geschiedenis van de kritiek op het fenomeen 'spektakel' werd in eerste instantie nog gesteld, dat het menselijk kennen gevangen was in een donker en bedompt hol waar de schijn het daglicht verduisterde, zodanig dat de waarheid nimmer tot de mens kon doordringen. Door zuivering, contemplatie, ascese, door je open te stellen voor de hogere idee, zou het contact met de waarheid hersteld worden.

De tweede fase van de kritiek werd beheerst door een systeem waar schijn en waarheid zich enerzijds vermomden als het kwade, anderzijds als het goede. Op dat moment bevochten theologie en moralisme het recht de waarheid te mogen verkondigen. Tezamen bestreden zij het kwaad in het menselijk bestaan. In de derde fase trad het gevecht van de economie om de heerschappij van het maatschappelijk leven op de voorgrond. Wat uiteindelijk geleid heeft tot een ongebreidelde consumptie in de economie. Tegelijkertijd bracht dit een aardverschuiving teweeg bij de vrienden van de economie, de reclame en de media. Even leek het

² In 1972 heb ik dit werk in Parijs aangeschaft, het is de derde druk uit 1971 (de vierde druk uit 1972 met de omslag waarop te lezen was dat Guy Debord een grote invloed uitgeoefend had op mei 1968 is op zijn instigatie teruggetrokken). Zie ook mijn proefschrift uit 1987.

of de balans definitief in de richting van de schijnwereld was doorgeslagen. De werkelijke wereld zou dan louter uit beelden bestaan. En de gedragswijze van de mens zou geheel apathisch, passief en hypnotisch gericht zijn op het consumeren van beelden, voorstellingen en illusies. Nu zijn wij in een vierde fase beland waarin een herdefiniëring van het spektakel noodzakelijk is. Niet een absolute dominantie van de schijn, maar het ogenschijnlijk amusante spel tussen schijn en werkelijkheid, met hun onderlinge inwisselbaarheid, dringt zich op de voorgrond. Deze verandering betekende definitief het einde van het romantische verlangen, dat tot dan toe een axiomatisch uitgangspunt was, en dat stelde dat achter deze schijnwereld een wereld is, waar het leven echt geleefd kon worden. Met deze zoethouder probeerden ideologen eeuwenlang de in verwarring geraakte mens aan zich te binden.

De analyse van het fenomeen spektakel getuigt tot nu toe van een tendens in de westerse filosofie die stelt dat het zien, de onmiddellijke waarneming, gezegevierd heeft over het begrip, zoals zij ook stelt dat een direct aantoonbare ontwikkeling onvermijdelijk leidt tot een verzelfstandiging van het systeem dat louter beelden produceert. Deze ontwikkeling loopt parallel aan die in de filosofie. Derhalve is de kritiek op de dominante positie van het spektakel in welke maatschappij dan ook door de eeuwen heen zowel filosofisch als ideologisch van aard.

Nimmer is de filosofie erin geslaagd de ideologie op te heffen. Veeleer heeft zij al die ideologische illusies nieuw leven ingeblazen. Ook heeft zij gefaald in het vernietigen van de door de ideologie gepresenteerde verlokkingen en perspectieven. Sterker nog, zij tracht met behulp van de ideologie de verlangens te verplaatsen naar werelden die achter verre horizonten verscholen liggen. Op deze wijze probeerde zij de band met het dagelijks leven door te snijden. Zij stelde namelijk, dat het dagelijks leven verhuld was. Zij wees het spectaculaire leven op absolutistische wijze af; het leven was een bedrieglijke en valse hel, waar de mens door illusies werd verteerd. Op deze wijze verbande de ideologische kritiek op het spektakel zelfs de kritiek naar de gene zijde. Door te verlangen naar ideologische dromen, bleef men in dromen geloven. De kritiek op het werkelijke leven in de actuele wereld is daardoor niet meer dan een hersenschim.

Dat de kritiek zich heeft losgemaakt van het dagelijks leven en zodoende deel is gaan uitmaken van het spektakel, is te verklaren uit het feit dat de kritiek zich niet heeft kunnen bevrijden van oude, dogmatische denkbeelden, met het gevolg dat zij in tegenspraak met zichzelf is gebleven.

Het spektakel is niets anders dan een gespecialiseerde vorm die exemplarisch is. Het staat aan het eind van een ontwikkeling, van een strijd die ongelijk is geweest, omdat de ideologie nog niet daadwerkelijk was opgeheven. Het spektakel vertegenwoordigt niet slechts de rede en de gestuurde verbeelding, het geeft tevens een beeld van het gevecht om de macht. Veeleer is het een spel tussen schijn en werkelijkheid, dat ideologen met elkaar voeren en *niet* een strijd tussen twee bedrieglijke representaties zoals naties, rassen, klassen of bewegingen. Een metafysische natuur schijnt ons in haar greep te willen houden. Het spektakel is het

product van een systeem dat zijn eigen ontwikkeling propageert, derhalve zal het systeem zichzelf nooit opheffen.

Inmiddels kan geconstateerd worden zonder in de ideologische kuil te vallen, dat het spektakel wanneer het in zijn meest banale vorm opereert, namelijk in de massamedia, het niet op een enkelvoudige wijze de maatschappij binnendringt. Het kiest zijn strategie, zoals het uitkomt. Al naargelang de behoefte worden er door de spektakelorganen steeds weer nieuwe methoden ontwikkeld om de consument te bevredigen.

Het spektakel heeft een systeem gecreëerd waarin de schijn wordt opgehouden, dat alleen door middel van het spektakel de behoeften bevredigd kunnen worden. Maar het eist niet zonder meer, dat alle communicatie, dus ook die tussen de mensen, via zijn kanalen moet verlopen, hoewel het zich in het nastreven van dit doel erg inspant. Na verloop van tijd heeft de mens wel 'het gevoel' gekregen dat hij uitsluitend nog via zijn kanalen kan communiceren.

Er vindt onbetwistbaar een proces van accumulatie plaats. De toenemende macht en invloed van het spektakel gaat gepaard met een grotere controle van de staat op het maatschappelijk leven. Wanneer de staat behoefte heeft aan oppositie, maakt zij dat via het spektakel kenbaar, heeft zij deze behoefte niet dan zwijgt ze. Via het spektakel stuurt zij de besluitvormingsprocessen en zet deze naar haar eigen hand. Wanneer zij een openbaar debat wil, laat zij dat door het spektakel organiseren, wil zij dat niet, dan regelt zij haar zaken achter gesloten Kamersdeuren, zoals vanouds.

De vroegere kritiek op het verschijnsel spektakel veronderstelde, dat het spektakel zelfs de institutionalisering van de maatschappelijke arbeidsdeling, anders gezegd het ontstaan van klassen, in scène had gezet. Daarmee schaarde deze kritiek zich juist in de lange traditie van de ideologie. Men graait in de klassieke methodologische doos, vist er een scheiding en een verdeling uit. Vervolgens scheurt men het bewustzijn uiteen in een bewustzijn dat vertroebeld wordt door de aardse schijn en een dat getroffen wordt door de 'goddelijke' of zuivere waarheid.

Als dat eenmaal zijn beslag heeft gekregen, is het spektakel erin geslaagd de mensheid in twee kampen te verdelen. In het ene kamp bevinden zich de uitverkorenen voor het 'hemelse' paradijs, in het andere kamp lopen de dolenden: hen wacht het knetterend vuur van de hel.

Na verloop van tijd stort het spektakel zich op de economie. Het heeft naar de mening van een aantal 'kritische' filosofen een vlijmscherpe verdeling tot stand gebracht tussen kapitaal en arbeid. Volgens deze armzalige van geest maakt het spektakel zich los van de aardse schijn en staat dat boven de wereld. Het grijpt alleen in, wanneer het de geschiedenis naar zijn hand wil zetten. Iedere scheiding van de macht is derhalve altijd spectaculair geweest.

Vervolgens integreert het spektakel het kosmische en metafysische recht om verdeeldheid te zaaien, echter op een dusdanige wijze dat het altijd de belangen van de overwinnaars dient. Hier speelt het solipsisme de ideoloog weer parten.

Waarom zou de scheiding wel door het spektakel worden georganiseerd en het verzet ertegen niet? Na enige tijd komt een aantal van deze ideologen tot de slotsom dat hun betoog op drijfzand is gebouwd. Want welke macht kennen zij aan het verzet toe? Is het verzet nog in staat het spektakel van zijn schier onaantastbare troon te stoten? En hoe is het met dat andere potentieel, de arbeiders, gesteld? Zijn zij geen consumptieslaven, worden zij niet bedolven onder valse beelden? Wat is toch dat zich ten volle bewust zijn van de grenzeloze macht van het spektakel?

Kennelijk is het heldere bewustzijn nooit bij ideologen doorgebroken en zal naar alle waarschijnlijkheid ook nooit doorbreken!

Ontroostbaar is een enkele ideoloog nog een stap verder gegaan. Alle verzetsdaan en zelfs de kritiek zijn in de netten van het spektakel verstrikt geraakt, ze zijn spectaculair geworden. Bij deze tendens maakt de kritiek weer deel uit van de voltooide beweging, iedere persoonlijke communicatie tussen mensen is op een dood spoor uitgelopen of door het spektakel opgeslokt.

Terwijl de accumulatie van schijnvertoningen toeneemt, de scheiding wordt opgeheven en de apathie onverminderd voortschrijdt, worden ideologie en vermeende kritiek zelf een attribuut van datzelfde spektakel. Juist door op simpele wijze een scheiding, verdeling, breuk c.q. tegenstelling te creëren, is het pad geëffend voor een grenzeloos defaultisme. Juist door een gebrekkige analyse van de verdeeldheid, de scheiding en de tegenstelling is het onvoorspelbare effect van een kritiek verloren gegaan, is het net zo slap als de bloedeloze speldenprikken die de paradepaardjes van het spektakel uitdelen. Dit kritisch gehannes heeft zich allerminst gedistantieerd van het spektakel; het is ervan afhankelijk; het is door zijn blinde bewondering eraan onderworpen; het is zelf consument van de kritiekloze uitingen ervan.

***De wereld is meer dan het spektakel, een kritiek*³**

In zijn spektakelmaatschappij (*La société du spectacle*, 1967) maakt Guy Debord, naast nogal wat slordige incoherente analyses, een systematische denkfout. Enerzijds onderkent hij het proces van 'spectacularisering' van de consumptiemaatschappij, wat een toenemende overheersende rol impliceert van de reclame- en media-industrie die mensen tot passieve consumptieslaven reduceert, anderzijds zoekt hij naar mogelijkheden om aan deze situatie een einde te maken. Hij meent die gevonden te hebben in de opstandige rol die het proletariaat in de geschiedenis van het productiekapitalisme heeft gespeeld. Het moge duidelijk zijn dat Debord de twee laatste onderscheidenlijke stadia die het kapitalisme heeft doorgemaakt op een hoop gooit. Twintig jaar later ziet hij in zijn *Commentaires sur la société du spectacle* (1988) zijn 'vergissing' in en trekt de conclusie dat het spektakel zowel in het westen als in het oosten overheersend is en dermate alomvattend is geworden dat er geen oppositie meer mogelijk is. Debord heeft Hegel omarmt en kondigt in 1988 (een jaar voor het vallen van de muur) aan dat het

³ Deze kritiek heb ik medio jaren negentig geschreven en verder afgerond in 2010 toen Guy Debord 16 jaar na zijn dood gebombardeerd werd tot staatsheld nr. 1 van Frankrijk.

einde van de geschiedenis is aangebroken, het dialectisch proces is voltooid, het tegendeel kan niet meer geformuleerd worden. Kortom het spektakel is van west naar oost de heersende ideologie geworden. (Een jaar later in 1989 zal Fukuyama aan de ander kant van de Atlantische oceaan hetzelfde beweren, edoch bij Fukuyama betekent het einde van de geschiedenis dat er slechts een ideologie die van het liberaal-kapitalisme uit het strijdgewoel boven is komen drijven).

In Debords gehele oeuvre komt het woord financieel kapitalisme niet voor, ook rept hij niet over de economische verhoudingen (d.w.z. de ingewikkelde verhouding kapitaal en arbeid) laat staan dat hij het samenstel van die verhoudingen analyseert. Hij schetst alleen een beeld van de opkomende consumptie-industrie die een liaison aangaat met het spektakel. In zijn analyse van de spektakelmaatschappij bedient Debord zich steeds van dezelfde filosofen: Hegel, de Jonge Marx en hun epigonen zoals Lukàcs, Kojève, Gabel, Lefebvre die meer oog hebben voor de 'idealistische' culturele kant van de maatschappij.

Aanvankelijk staat Debord dan ook in een andere traditie, nl. die van de artistieke avant-garde. Opgegroeid in het lettristisch milieu, dat na de Tweede Wereldoorlog zijn bestaansgrond ontleend door zich sterk af te zetten tegen het surrealisme om over deze beweging heen het Dadaïstisch ideeëngoed te plunderen, verkondigt hij, net als alle avantgardisten, dat de (burgerlijke) cultuur in verval is. Begrippen als 'ontbinding' (décomposition), verwording, verrotting, teloorgang, verval keren frequent terug in zijn vroege werk. Het zijn de (radicale) kunstenaars die dit proces kunnen keren, en aan deze 'verderfelijke' situatie aan eind kunnen maken. Maar aan het eind van de jaren vijftig komt Debord tot de conclusie dat de kunstenaars te veel betrokken zijn op het spectaculaire kapitalistische systeem. Hij legt vanaf dat moment zijn hoop om de maatschappij en de cultuur omver te werpen in handen van de arbeiders.

In de ogen van Debord zijn maatschappij en cultuur één geworden. Maatschappij en cultuur zijn in verval geraakt als gevolg de spectaculaire ontwikkeling en dat heeft tot gevolg gehad dat de maatschappij er een is geworden waar het overleven centraal staat in plaats van het 'echte' leven dat gezien wordt als het leven van de vrije, creatieve mens. Creativiteit is ingeruild voor passiviteit. Vrijheid ingeruild voor slaafsheid. De (burgerlijke) esthetica is met het groot vuil meegegeven.

Alleen de arbeiders die nog *niet* vervreemd zijn, althans die zich nog bewust zijn van hun 'alineatie' beschikken nog over het bewustzijn dat deze maatschappij in ernstige mate in verval is. Jaren later komt hij tot het inzicht dat het proletariaat net zo verburgerlijkt is als de klasse waar het zich ooit tegen heeft afgezet. Debord legt zijn hoop in de schoot van moeder wanhoop, vecht enkel nog als een Don Quichot tegen de windmolens van het spektakel, plaatst al terugblikkend zichzelf op de troon van de rebellie waar alleen figuren als Lautréamont en Arthur Cravan nog geduld worden.

Als reactie op bovenstaande analyse stelde ik mijzelf toen de volgende vragen:

a. Is er sprake van een maatschappij die aan het desintegreren is? Is er sprake van een desintegratie van de partijpolitiek, het parlementaire systeem, de cultuur.

b. Als het financieel kapitalisme zichzelf overleefd heeft, moet er sprake zijn van een nieuwe tegenstelling, één groep van geprivilegieerden, van beheerders en uitvoerders (managers en speculanten – zij die al of niet in opdracht van grote investeerders mogen speculeren) van het financieel kapitaal én zij die volstrekt afhankelijk zijn gemaakt van het financieel kapitaal, de nieuwe horigen. De laatste groep kan enkel overleven als zij zich niet laat uitkleden door de financiële instellingen (banken, beleggingsmaatschappijen) door leningen, hypotheeklen door aandelen te kopen, door pensioenen te kopen, door staatsobligaties aan te schaffen en dat is gezien het systeem vaak een onmogelijkheid. Want de talloze producten die de financiële markt in de aanbieding hebben geven juist toegang tot de spectaculaire wereld van de waar. Het motto van het systeem is en blijft dat de mens verleid zal moeten worden daar zorgt het spektakel wel voor.

Prolegomena voor een toekomstige kritiek

De westerse samenleving heeft alle profetieën die haar ondergang aankondigde overleefd met een singuliere strategie. Zo heeft, om een voorbeeld te geven, de burgerij de verburgerlijking van de maatschappij als geheel kunnen realiseren door zichzelf in het maatschappelijke gewoel als zijnde een bestaande klasse te ontkennen. Alle klassen zijn na de Tweede Wereldoorlog één grote verburgerlijkte klasse geworden waar een klein deel over het meeste kapitaal en goederen beschikt. Intussen had het kapitalisme de loonarbeid omgevormd tot sociaal en cultureel kapitaal, waardoor het financieel kapitalisme ongebreideld zijn gang kon gaan. In dezelfde tijd heeft het christendom ingezien dat het geen dominante godsdienst meer was, het nam een kloek besluit voortaan te overleven als een affectieve, spirituele stroming met een vage notie van mededogen, onderdanigheid, bescheidenheid en religieus gevoel en/of sentiment.

De kapitalistische maatschappij heeft haar bijzondere, particuliere, diverse, antagonistische structuur opgeofferd om er een universele, uniforme structuur van te maken. Anders geformuleerd de strategie is er vooral op gericht de oppositionele inhoudelijke kracht te transformeren tot een bloedeloze, levenloze vorm die in geen enkel opzicht een bedreiging voor haar vormt.

Er is dan ook geen sprake van een 'clash of civilizations'. Dat zou immers betekenen dat er een levendige strijd plaatsvindt tussen de westerse 'beschaving' die in de hoedanigheid van een christen-kapitalistische vorm strijdt tegen een oosterse 'beschaving', die de islamitische feodale vorm vertegenwoordigt. Deze 'beschavings'-vormen zijn evenwel al gedesintegreerd en kunnen derhalve geen enkele rol meer spelen. Wat mondiaal overgebleven is, is het financieel kapitalistische systeem, dat in al zijn haarvaten een systeem is dat spectaculair van karakter is.

Decennia geleden is het kapitalisme een verbintenis aangegaan met het spektakel om zichzelf om te vormen van een productiekapitalisme waar nog sprake is van een tegenstelling tussen kapitaal en arbeid tot een consumptiekapitalisme dat gedomineerd wordt door de tegenstelling tussen producenten van de ver-

maaks- en reclame- en media-industrie en de slaafse consumenten van de producten ervan. In zowel het productiekapitalisme als in het consumptiekapitalisme is het geldkapitaal het leidende en sturende principe.

Heeft de bevrijding van de ideologie tot een bevrijdende kritiek geleid?

Het spektakel kiest voortdurend zijn eigen wapens zoals de tautologie en de metafysische of ontologische ideologie om het isolement van het individu te versterken. Het spektakel bevestigt altijd zijn eigen vooronderstellingen. Zo heeft de techniek zich niet pas kunnen ontwikkelen toen de eenheid van de wereld opengebroken werd. Net zoals de huidige stormachtige ontwikkeling van de techniek een graadmeter is voor het verlies van de eenheid ervan.

Het abstraheren van elk afzonderlijk kritisch onderzoek, in zijn algemeenheid de neiging om een kritiek op een dusdanige wijze te abstraheren, dat elke ontwikkeling of gebeurtenis verklaard kan worden uit één totaal, allesomvattend fenomeen, getuigt van een blinde bewondering voor de metafysica. In de metafysica wordt een deelaspect van de wereld geabstraheerd, losgerukt uit het geheel en erboven of ervoor geplaatst, het zweeft als het ware boven de analyse van de wereld. Keer op keer proberen de metafysici de losmaking van de mens en zijn oergrond aan het volksdeel uit te leggen. De metafysica verenigt wat gescheiden is, maar verenigt dat op een gespleten wijze.

De blindheid van de ideoloog tegenover het onderzochte fenomeen (gevolg van zijn solipsistisch verlangen) is als volgt te verklaren: hoe meer hij naar die ene verklarende grond speurt, des te bloedelozer wordt zijn kritiek, trots als hij is, looft hij zijn eigen bestaan en dat van de doctrine. Hoe hoger de waarderingcijfers van de media zijn, hoe meer het kritisch inzicht wordt uitgedoofd. Wat tot gevolg heeft dat de ideoloog denkt dat zijn leer de enige juiste is en dat die van een ander niets voorstelt. Daarom voelt de ontketende denker zich nergens thuis, omdat hij weet, dat in alle hoeken en gaten het spektakel op de loer ligt.

Er zou geen kritiek meer mogen bestaan, stelt elke ideologie. Logisch! Want ideologie duldt geen kritiek. Ideologie produceert geen kritiek, maar creëert een afhankelijke macht. Het succes van de propaganda ervoor, het smeken om bewondering, keert naar de ideoloog terug als een met geld beladen bewondering.

Alle kritiek, die zich ontwikkelt ten behoeve van zichzelf of ten behoeve van eer en glorie van het spektakel is niets anders dan een hernieuwde exegese of een slim maar doortrapt ideologisch spel.

Gescheiden – eindeloos ver verwijderd – van een kritiek produceert de mens onvermoeibaar een steeds grotere stroom van kleine waarheden, die feitelijk gewoon meningen zijn. Op dat moment, zodra hij zich daarvan bewust is, zou hij actie moeten ondernemen en een scherpe kritiek formuleren. Maar naarmate het leven meer illusies bevat, wordt de mens er in toenemende mate ongevoeliger voor. De omloopsnelheid van de bevrediging en de behoefte neemt daardoor schrikbarend toe. Mijn definitie van kritiek zou zijn dat kritiek woede is die in zo'n mate is geaccumuleerd, dat zij tot opstand aanzet.

Een dwarse geest⁴

Terwijl de media onverdroten ons van elke gebeurtenis op de hoogte brengen en onverflauwd het ingewikkeld netwerk van verhoudingen ontrafelen, noteert een vriend van raadsels en metaforen zijn ingevingen en stelt hij vraagtekens bij de gepresenteerde duidelijkheid. In zijn boek dat aanvankelijk *Over de helderheid en de metafoor* zou gaan heten, houdt hij zich uitvoerig bezig met deze naar het schijnt onverenigbare grootheden. Na verloop van tijd maakt hij de balans op en trekt zijn conclusie: metaforen zijn helemaal niet helder. Als dat het geval is, blijft er voor hem nog maar één ding over en dat is het schrijven van een kritiek die niet streeft naar helderheid, maar die alleen de verwarring wil vergroten.

Waarom wil iemand nu nog een kritiek schrijven? Zo'n persoon kan alleen maar het slachtoffer van een kunstmatig gekweekte argwaan, valse illusie of een afbrokkelende intelligentie zijn, of, wat ook kan, hij verlangt heimelijk naar een positie onder het uitdunnend bestand van intellectuelen? Maar aangezien intellectuelen vaak bekrompener zijn dan de eerste de beste opstandige kleinburger, zou dit sterk af te raden zijn.

Wat wil deze op drift geraakte criticus dan? Hij wil enkel de verlaten oorden van het vrolijke cynisme doorkruisen. Hij wil de zelfgenoegzame, ziekmakende, ontmoedigende en slappe kritiek van deze tijd onderuithalen. Hij wil de *diogenische* hartstocht wakker schudden en brutaal opzetten tegen het verwarrende geloof in wetenschap, politiek en spektakel.

En waarom zou hij nog aan de wetenschap een aparte plaats toekennen? Zij hoort in dit gezelschap toch niet thuis. Draagt zij niet bij tot verheffing van de mensheid en het bedrijfsleven? Ja, wetenschap is vrucht en leidsvrouw van het optimisme, zij is een prachtig vraag- en antwoordspel met de waarheid! Alleen een perverse, dwarse geest kan zich tegen de wetenschap keren.

Vanuit een moreel oogpunt is dit streven dan ook sterk af te keuren. Bovendien is het alom bekend dat als je de wetenschap bij de horens pakt, je door de stier wordt gegrepen. Je botst immers voortdurend op hetzelfde probleem, namelijk: wat is wetenschap? Denk eens na: De wetenschap als verschijnsel problematiseren. Wat voor een onmogelijk boek zou dat worden!

Het zou een wetenschappelijk werk worden met een objectief gerijpt, zelfstandig oordeel met pagina's die bol staan van autoriteit en verering van de rede en waarin de ene na de andere lucide zin op elkaar wordt gestapeld. Het zou een boek worden dat zichzelf zou bewijzen en waarmee je een carrière zou kunnen beginnen. Met andere woorden een uiterst saai boek vol met ellenlange analytische en retrospectieve beschouwingen.

Voor alle duidelijkheid, voor mij is het godsonmogelijk zo'n boek te schrijven. Of ik zou een aanval moeten krijgen van zwaarmoedigheid of geheel in de ban moeten raken van de dagelijkse beeldenstorm. Mijn stemming vraagt – geprezen zei de Heer – om een andere muziek die niet getoonzet is op het thema van de genealogische bloedverwantschap met de ratio.

⁴ Voorwoord *Blikvangers* (1993).

Dit boek is dan ook hoogmoedig, het brengt de hartstochten aan het dansen, het maakt het dagelijks gewoontegekrakeel van de media belachelijk en wijst niet via allerlei sluiptwegen naar de tempel van de rede. Het laat een vreemd geluid horen, het doet de toga's bol staan. Het zingt in plaats van dat het betoogt; het gaat op zoek naar nimmer benoemde behoeften, gedachten, ervaringen en verlangens.

Is er in de huidige beeldenstorm nog iets te ontdekken, kunnen er in dit elektronisch verlichte tijdvak onontdekte problemen worden uitgediept? Ja, beste mensen, bijvoorbeeld het probleem dat er een probleem is en dat probleem is: wat is kritiek? Ja, wat is kritiek? Dit boek gaat dwars tegen de tijdgeest in op zoek naar haar bron en plaatst die voor het voetlicht. Misschien een tikkeltje overmoedig. Maar toch, wat is kritiek? Tenslotte ooit bestond er zoiets als kritiek. Tegen de tijdgeest in stel ik mij zelf de vraag: Zijn er nog sporen van te vinden, of is zij inmiddels verdwenen, behoort zij definitief tot het verleden?

Hier blijft het niet bij. Dit boek gaat nog een stap verder. Zo wordt het 'ideologisch' wonder van de jaren zestig, zeventig en tachtig, het spektakel, duchtig aan de tand gevoeld. Verder wordt nader onderzocht of het spektakel erin is geslaagd het verzet te annexeren. Want is het niet zo dat elk oprispinkje van verzet door het spektakel op een glimlach wordt getrakteerd, lieflijk wordt gestreeld en vervolgens wreed wordt omgebracht?

Toch kan het spektakel niet verhullen, dat het opstandig gevoel en de kritiek tegendraads is, dat de kritiek op het bestaande, dus ook op het spektakel, op zoek gaat naar haar tegenstelling. Wat zoveel wil zeggen dat een tegendraadse kritiek elke verzoening van de hand wijst. Zij is blijvend alert, zij schildert geen arcadische en utopische taferelen, zij verkondigt niet het niets. En zij speurt niet naar een logische orde, net zo min, als zij nog wetenschappelijke inzichten predikt. Zij schreeuwt niet van de beeldbuis dat de democratische rede overal de vruchten van het praktische en theoretische utilitarisme heeft gebracht!

Dit is slechts een bescheiden greep uit de vele kritische noten die in dit werk worden gekraakt. De hardste noot komt nog! En dat is deze: wat betekent het om nog steeds onder het regiem van de ideologie te moeten leven? Ondanks de opbeurende vertogen van de postmoderne filosofen – die stellen dat de ideologie vernietigd is en dat de geschiedenis op haar eind loopt – zaait de ideologie nog steeds verwarring door het decor van de omstandigheden te veranderen, tegenstrijdigheden op te werpen en schijnvertoningen in het leven te roepen.

Voor de zoveelste maal in de geschiedenis trompettert zij, dat ons niets anders rest dan het afgrijselijk niets van het bloedeloze pragmatisme of dat er aan gene zijde een consumptieparadijs lonkt. En als iedereen zich nu maar ten volle inzet het bedrog en het valse idee te ontmaskeren, die ons op een dwaalspoor brengen, dan zou men opgelucht de geschiedenisboeken kunnen sluiten.

Er bestaat natuurlijk geen historische apotheose waarin iedere ideologie is uitgebannen, zoals de westerse meesterdenkers ons willen doen geloven. Geen grotere ironie dan die van de filosofen en de ideologen, die zich in de mantel van het nihilisme hullen of met de universele waarden schermen en die iedere tegenstelling

als schijn of bedrog afschilderen door deze te ontkennen, te veroordelen of toe te dekken. Achter hun wereldbeschouwingen schuilt alleen maar het levens ontken-nende. Immers het leven berust op schijn werkelijkheid, op mooi én lelijk, op goed én kwaad, op het troebele én heldere perspectief. Welk beter of ander leven wil men ons toch voorhouden?

Al deze moralistische preken ontstaan alleen maar in de hoofden van per-sonen die het overleven vertroetelen, die een diepgaande angst voor het leven koesteren, die boven het leven willen uitstijgen en zich vast proberen te klampen aan hersenschimmen die zij zelf hebben voortgebracht. In hun karakterisering van het leven, dat naar hun mening in en in verziekt, onderdrukkend, onrechtvaardig, ellendig, platvloers is, moet en zal een leven oprijzen waar het ethisch, esthetisch of pragmatisch beginsel klopt. Alleen nog even het masker van de wereldse ont-kenning afrukken en klaar is Kees.

Tegen dit soort ideologieën trekt dit boek ten strijde. In dit werk worden geen perspectieven geopend op utilitaristische utopieën of op de helse laagvlakten van de totale onverschilligheid. Dit boek bestrijdt met open vizier, niet gehinderd door wat voor een axioma of 'fundamenteel' idee dan ook, de alom heersende hang naar overleven.

Gewapend met een gezond cynisme, zal ik links en rechts met metaforen strooien. Ik proef het plezier al van de dichter en filosoof om nieuwe metaforen te ontdekken en daarmee de vastgeroeste patronen te doorbreken. Net zoals Diogenes met zijn kynisme Alexander dwingt te grimlachen, zo kan de kritiek met behulp van een beeld en een verdraaiing de verwarring vergroten.

Nee, aan de hoop, de ambitie, het nut, de onverwoestbare onverschilligheid en het pragmatisme zal een einde moeten worden gemaakt. De mens zal weer moeten leren kritisch te zijn. Laten wij daarom niet meer denken aan de halfzachte ideologen uit het verleden, die met hun retorisch geschut het heden hebben willen wegvagen. Denken wij even niet aan die onderkruiperige moralisten die met hun geschonden bewustzijn hele volksstammen in verlegenheid hebben gebracht en die met hun doctrinaire opvattingen pessimisme en zwaarmoedigheid onder de massa willen verspreiden. Vergeten wij de volksopvoeders die het metafysisch ta-pijnt uitrollen om daar de jeugd over heen te jagen. Negeren wij de esthetici die onder het mom van dé esthetische waarde, die volgens sommigen eeuwig is, met kunst lopen te venten. Laten wij het grotesk aandoende gestuntel van de postmo-dernen links liggen. Achter deze al al te lang bestaande heerschappij van het logi-sche, moralistische, esthetische, armzalige vertoog moet een punt worden gezet.

Was dit nu allemaal nodig? Neen, driewerf neen, dit werk zou overbodig moeten zijn. Maar dit boek zal zichzelf alleen vernietigen als jullie je niet meer laat inpakken door ideologische huichelarijen en spectaculaire troostpartijen. Laat in plaats daarvan de heldere kritiek en de vrije verbeelding spreken en vergeet vooral niet met beide benen op de grond te blijven staan, beter nog, zet alles op zijn kop!

Zolang het nog niet zover is, werp ik jullie deze kritiek voor de voeten. Ik zal jullie leren weer van de zon te genieten.

Badiou houdt de moed erin

In het werk van Badiou staan de begrippen geluk (bonheur), waarheidsopvatting en gebeurtenis (het evenement) centraal. Badiou is een van de weinige filosofen, naast Žižek, Agamben en Byung Chul Han⁵ die zich nog in woord en geschrift verzetten tegen de alom heersende nihilistische stemming onder de filosofen en zich nog inspinnen een kritiek te formuleren op alle uitwassen van het huidige systeem.

Terug naar Badiou. Aan het eind van de jaren negentig stelt de Franse filosoof opnieuw de vraag naar het *zijn*? Het is dan ook niet vreemd dat Heidegger – Badiou beschouwt deze Duitse filosoof als zijn leermeester – een centrale rol speelt in zijn werk. Zijn vraag is dan hoe het met het *zijn* van de zijnden is gesteld. Badiou komt tot de slotsom dat dat een filosofie moet zijn die ontologisch van aard is, dit is, dat moge duidelijk zijn, in flagrante tegenstelling tot de linguïstische afslag die een aantal Franse postmodernisten een paar decennia eerder al had genomen.

Badiou zet zich dan ook scherp af tegen het idee van het einde van de filosofie, de machteloosheid van Adorno's pessimisme, Derrida's deconstructiedenken, Lyotards einde van de grote verhalen, Heideggers vereenzelviging van filosofie met poëzie en mystiek en Wittgensteins taalspelletjes. Uit zijn publicaties blijkt hij een strijdvaardige platonist te zijn die kritiek uitoefent op de poststructuralisten (Deleuze, Lacan, Derrida) vanwege hun afwijzing van eenduidigheid en identiteit ten gunste van het verschil en het veelvoudige. Als reactie op de standpunten van bovengenoemde filosofen hanteert Badiou een axiomatische eenheid van een aan de wiskunde ontleende manier van schrijven en argumenteren.

Om dit te onderbouwen werpt hij de volgende vragen op: 1. Wat is tegenwoordig nog de algemene bepaling van de filosofie. Bestaat in eigenlijke zin het verlangen naar filosofie nog? Is filosofie niet teveel in het defensief gedrongen? Naar aanleiding van deze vraag trekt hij de conclusie, dat het verlangen ernaar weer moet worden aangemoedigd. Voor hem stemt die aanmoediging overeen met de mogelijkheid het ware *geluk* te vinden. Vervolgens stelt hij: 2. Dat we ons moeten richten op de antifilosofen (Pascal, Rousseau, Kierkegaard, Nietzsche, Wittgenstein, Lacan, volgens Badiou de bedenker van het begrip antifilosofie). Zij waren wars van het academisme wat volgens hem de aartsvijand van de filosofie is en ook van het geluk. En hij vervolgt: zij, de antifilosofen, voegden zich niet naar de heersende opinie, zij probeerden nog een breuk te forceren met de gewone gang der dingen. In het slot van mijn betoog, zal ik hierop terugkomen.

De derde vraag die hij, als (oud)marxist, opwerpt is hoe kunnen we een subjectief verband leggen tussen de wereld veranderen en het ware geluk (wat nu de wereld is, is naar mijn smaak een vraag op zich). De vierde stap is van subjectieve aard. En die is gelegen in de sfeer van: hoe kunnen we lokaal een voorbeeld

⁵ Byung Chul Han is mijns inziens een postmoderne filosoof, die een actueel fenomeen op de snijtafel legt, en er kritisch beschouwing aan wijt, met andere woorden hij is meer een kritisch fenomenoloog.

geven van de strategie en de affecten van de filosofie (het schrijven en denken) zonder het verband tussen waarheid en geluk uit het oog te verliezen.⁶

Welnu, wat is nu eigenlijk dat verlangen naar filosofie waar hij het almaar over heeft? Zijns inziens is het filosofisch verlangen niets anders dan een verlangen naar een revolutie in het denken en het bestaan. En dat vinden wij op zowel het collectieve als het individuele vlak. Verder merkt hij op dat dat *ware* geluk zich in alle opzichten onderscheidt van het *schijnbare* geluk dat tevredenheid wordt genoemd. Als vanouds strijdt het ware geluk tegen het onrecht in de wereld, tegen alle ellende in de wereld en het menselijke leven.

Dat idee van het verlangen, dat streven naar geluk ontleent Badiou aan de poëzie. Volgens hem bevat de dichtkunst vier dimensies: de dimensie van de revolte, die van de logica, die van de universaliteit en die van het risico. Vervolgens merkt hij op, dat de huidige wereld juist gekant is tegen voornoemde dimensies. De spreekbuizen ervan verkondigen zelfs dat de wereld in haar huidige gerealiseerde vorm al een vrije wereld is. Maar deze vrijheid is een schijnvrijheid, zij is geheel en al opgesloten in het netwerk van de consumptiewaar, het kapitalistisch systeem en het daarmee verbonden spektakel. En dat betekent dat het idee van een op vrijheid gerichte revolte ingekapseld is in het systeem dat zelf verkondigt dat er geen vrijheid is dan de vrijheid die het representeert.⁷ Dus het streven naar een revolte of de mogelijkheid daartoe zal altijd onderdrukt worden. Anders gezegd: er bestaat geen andere vrijheid dan de vrijheid die ons wordt aangeboden.

Ten tweede merkt Badiou op, dat de huidige wereld niet op logica is ingesteld. Om de doodeenvoudige reden dat zij onderworpen is aan de onlogische dimensie van de communicatie (In de communicatie en haar materiële inrichting, zoals de media gaat het enkel om de overdracht van beelden, het leveren van commentaren en teksten die uitblinken in incoherentie). Met andere woorden er is in het nu sprake van een ononderbroken spektakelstroom zonder geheugen dat losstaat van een vorm van logica die bij deze tijd past.

Ten derde, deze wereld is ingericht ten behoeve van het universele en wel omdat de materiële vorm van universaliteit enkel uitgedrukt kan worden in geld, daarenboven is deze wereld een gespecialiseerde en gefragmenteerde wereld die, zoals dagelijks blijkt, veelal onbeheersbaar is. (Het 'geluk' is slechts voorbehouden aan bepaalde met elkaar concurrerende elitaire groepen).

Ten vierde, deze wereld is niet ingesteld op het nemen van risicovolle besluiten. Je kunt immers deze wereld niet aan het toeval overlaten (de wereld wordt beheerst door het berekenen en inschatten van zekerheid). Terwijl juist het ware geluk onberekenbaar is, zich niet in formules laat uitdrukken. Samenvattend kunnen we stellen dat er in de huidige wereld vier obstakels moeten worden geslecht:

⁶ Voor wat betreft een uitgebreide analyse van het werk van Badiou verwijs ik naar mijn laatste boek.

⁷ Marcuse bepleit in *De eendimensionale mens* (1968) de ruimte om af te wijken, om anders te denken, anders te handelen, anders te zijn, dat is volgens hem de 'ware' vrijheid, zie Marian Donner, *De grote weigering*, 2022 n.a.v. heruitgave van *De eendimensionale mens* van Herbert Marcuse.

1. de heerschappij van producten; 2. de heerschappij van communicatie; 3. die van het geldsysteem en 4. de enorme specialisatie in het productiesysteem en de technologie.

Cruciaal in zijn filosofie is en blijft de rol van het subject (zie mijn eerdere opmerking over Foucault). Hij accentueert dat door te stellen dat een waarheid een subject veronderstelt dat tegelijkertijd vormgever van een waarheid is en zich vormgegeven weet door de waarheid.

Er is kortweg gezegd in zijn werk sprake van een denkend handelen en een handelend denken. Dat roept de volgende vraag op. Wanneer openbaart die waarheid zich? Zijn antwoord is: De waarheid verschijnt in het spoor van het evenement dat de eindigheid van de wereld of de bestaande orde doorbreekt. In de gebeurtenis of het evenement toont de waarheid zich en het subject is er 'de drager' van. Iedereen kan dan ook deelhebben aan het vormgeven van de waarheid.

Omdat een waarheid een handelend subject veronderstelt – over wat een subject is, verwijs ik naar hierboven – heeft dat handelen altijd plaats in het hier en nu. Als we tot een waarheid willen komen, moeten we ons organiseren. In dit kader introduceert Badiou het begrip *waarheidsprocedure*, dat in het bijzonder in de domeinen politiek, wetenschap, kunst en liefde een rol speelt. In die domeinen zal op een gegeven moment door een gebeurtenis de eindigheid van de bestaande situatie doorbroken worden. Dan verschijnt er een nieuwe waarheid, dan ontstaat er een nieuw idee.

In Badiou's filosofie of liever gezegd in zijn metafysica herkennen we een *breuk* met de sinds Kant kritisch filosofische traditie die steeds weer de nadruk legt op de beperkingen van ons denken. Wat Badiou voorstelt is een kritiek van die kritiek en dat betekent dat de waarheid geen eindig object van kennis is voor een eindig kennend subject, maar een onmiddellijke deelname is aan de oneindigheid, het is de radicale 'ontgrenzing' (het af- en doorbreken van grenzen) van iedere situatie (evenals die van het denken).

Kortom, zijn filosofisch antwoord is dat singulariteit, gebeurtenis, waarheid met elkaar verbonden moeten worden om zo de basis te vormen voor een nieuw denken die niet geënt is op de ruïnes van de oude metafysica, maar die zich daar verre van houdt. Filosofen sta op, word wakker, roept hij enigszins vertwijfeld.

Omdat hij tot de generatie van filosofen behoort die zich hebben moeten verhouden tot de moderne ideologieën en daar een duidelijke politieke keuze in hebben moeten maken, ontkomt hij als (oud)marxist er niet aan om de revoluties uit de vorige eeuw nog eens tegen het licht te houden

De vraag waarmee hij worstelt, is: hebben de Russische revolutie in 1917, de revolte in mei 1968 Parijs grote veranderingen teweeggebracht. En verder: welke gevolgen hebben die gehad en in hoeverre hebben die de wereld veranderd? Of om zijn woorden aan te halen: Is die revolutie of revolte een gebeurtenis geweest? Zijn inziens zijn er bij een gebeurtenis drie begrippen van toepassing en die zijn: de gebeurtenis op zich, de realiteit, de gevolgen.

Wat is nu een gebeurtenis? Een gebeurtenis is iets wat zich lokaal voordoet en niet uit de wetten van die wereld waarin het plaatsvindt, kan worden afgeleid, het is een lokale breuk met de bestaande wereld, met de gewone gang van zaken. De kracht van een gebeurtenis is gelegen in het feit dat ze iets blootlegt in de wereld wat verborgen of onzichtbaar is, dat door het systeem wordt toegedekt of verhuld.

Om een voorbeeld te geven: mei 1968 was een ware gebeurtenis en wel omdat de radicale studentenrevolte samenviel met algemenestaking van fabrieksarbeiders (sociale categorieën die voorheen strikt gescheiden waren). Die meidagen lieten zien dat er een nieuwe politieke beweging was ontstaan, maar die, en dat is een feit, al heel snel door de Franse communistische partij om zeep werd geholpen. Nadat de Gaullisten ingestemd hadden met de eis van de communistische vakbond van 10% loonsverhoging was het snel gedaan met de revolte. De oude wereld werd geen nieuwe wereld. Toch blijft Badiou als een van de weinige Franse filosofen optimistisch. Hij koestert nog hoop, zoals die een korte tijd in de meidagen van 1968, waarin de situationisten een niet onbelangrijke rol gespeeld hebben, opflakkerde.⁸

Op de leus van de situationisten: 'Wees realistisch eis het onmogelijke' reageerde Lacan met zijn ietwat verwarrende slogan: 'Het reële is het onmogelijke' waarop Badiou repliceerde dat het geluk altijd het genieten van het onmogelijke is. Of om zijn woorden aan te halen: de gebeurtenis draagt op zich een onmogelijkheid in, zet iets in gang wat daarvoor als een onmogelijkheid werd gezien.

Zoals gezegd kunnen wij de meeste Franse filosofen, zoals Foucault, Derrida, Lacan en Deleuze, kenschetsen als postmodern, Badiou vindt dat hij in dit rijtje niet thuis hoort, hij is naar zijn zeggen een uitzondering. Toch blijken veel postmoderne denkers aan het eind van de tunnel toch een 'iets' ontwaren, of dat iets een ondefinieerbare God, een geloof, hoop, verwachting, belofte, of zoals bij Badiou, het ware geluk is. Kennelijk zoeken al die denkers toch een grond, bestemming of houvast. Huns inziens zou het leven ondraaglijk zijn als dat een *niets* zou zijn.

In mijn laatste boek heb ik de conclusie getrokken dat dat *niets* geen waarheid, God, zijn, niet-zijn, geloof, ziel, geest, ik, substantie, hoop, belofte, verwachting, liefde, geluk of iets inhoudt maar louter een *niets* is. Hierin beschrijf ik uitvoerig het traject van de langzame dood van de metafysica, het afsterven van het zijn als denken, van het zijn zelf, van God, van de monistische/monolithische (enkelvoudige) waarheid, van de leegte waarin mystici en/of spiritualisten in wegvluchten.⁹ En dat leidt, het is een onvermijdelijkheid, tot de conclusie dat er een groot *niets* overblijft. We zijn met andere woorden een nihilistisch tijdperk binnengetroden.

⁸ In mijn proefschrift getiteld *Beweging tegen de schijn*, uit 1987 ga ik uitgebreid in op de rol van de situationisten in die dagen.

⁹ Kennelijk is het *niets*, vaak leegte genoemd, moeilijk te verkroppen voor een deel van de goegemeente, die vaak een vertwijfelende poging onderneemt die leegte met spiritualiteit of met een spirituele geest als grond in te vullen.

In deze wereld, waar het nihilisme heerst, woekert de chaos. Op het ene moment is de chaos groter dan op het andere moment. Om het plastisch uit te drukken: In den beginne was er chaos, en chaos zal er altijd zijn, ondanks al die verwoede pogingen in de geschiedenis van de mensheid orde te scheppen in de chaos.

De grote droom van politieke verandering blijkt onhaalbaar te zijn, de lokroep van een actief verzet zou als vanzelfsprekend des te aantrekkelijker moeten zijn. Maar dat geluid verstomt onmiddellijk als het ergens opklinkt. Sommigen zullen de stap naar een minimale verandering nog zetten, de meesten zullen, als ze realistisch zijn, berusten in een voor hen behaaglijke passiviteit. De vraag is dan: is er echt nog een mogelijkheid voor het denken en handelen om deze wereld wakker te schudden. In de paragraaf hieronder zal ik hiertoe een poging wagen.

Van kritische filosofie naar antifilosofie

Is er nog hoop, vroeg hij zich vertwijfeld af?¹⁰ Welke vorm moet een fundamenteel andere kritiek dan hebben, gegeven het feit dat tegenwoordig elke afwijkende kritiek op het bestaande uiterst negatieve reacties oproept. Dat is zijn minst een actuele vraag, nietwaar. Of, zoals de Duits-Koreaanse filosoof Byung Chul Han het verwoordt: 'De negativiteit wordt gladgestreken, de frictie opgeheven, de afwijking ingekapseld'. Want 'de negativiteit van het vreemde en de weerhaakjes van het anders-zijn verstoren en vertragen de gladgestreken communicatie van het gelijke'. Alles en dan ook alles zal het systeem in het werk stellen: de negativiteit op te heffen en 'het onverklaarbare eigene af te schaffen'. Zo werkt nu eenmaal het kapitalisme (dixit Han). Met gevolg dat er wereldwijd een communicatie van het gelijke aan het ontstaan is.

Eind vorig jaar verscheen een heruitgave van *De eendimensionale mens* (1968) van de van oorsprong Duitse filosoof Herbert Marcuse. In dit werk oppert hij dat alles voortkomt uit het verlangen naar beheersing, wat zich uit in de beheersing van de grilligheid van de natuur, de chaos en de wanorde, het toeval en de mogelijke waanzin, die daarvan het gevolg is.¹¹ In de wereld waar het toeval heerst is, zo wordt in de wetenschappelijke wereld gedacht, de mens machteloos.¹²

In het Westen hanteren we een technologisch wereldbeeld waaraan een instrumentele logica ten grondslag ligt die de wereld tot in details ontleedt. Waar in deze technologisch dominante wereld is de mens gebleven? Daarop geeft Marcuse

¹⁰ Of zoals Walter Benjamin het onder woorden bracht: 'Slechts omwille van hen die geen hoop meer kennen, is ons de hoop gegeven'.

¹¹ Op zich niet nieuw. In Frankrijk had Henri Lefebvre en Jacques Ellul dit al jaren eerder naar voren gebracht.

¹² Marcuse wil aantonen: 'hoe het heersende technische productieapparaat een gedrag bevordert dat zonder meer de krankzinnigheid ervan accepteert'. Verder stelt Marcuse dat de moderne mens het metafysische heeft verschoven naar het functionele, het is een wereld geworden van functionaliteit en pragmatische.

een klip en klaar antwoord: de mens is, in navolging van De La Mettrie een machine geworden. Dit houdt in strikte zin een mechanistisch materialistisch wereldbeeld in. Maar zo simpel is het niet, de wereld is toch wat complexer. Want in deze wereld heerst ook het onzekerheidsbeginsel (Heisenberg) en het toeval. Dat het toeval bestaat is voor menig filosoof onverteerbaar. Dan zou er immers geen sprake meer zijn van essentie.

Maar bestaan de dingen wel op zichzelf? Zijn zij niet afhankelijk van elkaar, bestaan zij niet altijd in relatie tot het andere en staat die essentie ook niet in het perspectief van het andere? Dat zou dan eveneens voor het subject, het Ik, de identiteit gelden, die altijd in verhouding staat tot het andere en er altijd op een of andere manier mee verbonden is.

Al in 1968 bepleit Marcuse de ruimte om af te wijken, om anders te denken, anders te handelen, anders te zijn, dat is volgens hem de 'ware' vrijheid.¹³ Tegenwoordig is de vraag actueel of we die vrijheid in dit nihilistisch tijdperk überhaupt nog kunnen vormgeven?¹⁴ De meeste filosofen doen er het zwijgen toe of hebben het hoofd al in de schoot geworpen, zij houden zich voornamelijk bezig met basale zaken, wat ik huis-, tuin- en keukenfilosofie noem. Gezien bovenstaande constatering citeer ik hier de teleurgestelde filosoof Fredric Jameson: 'It's easier to imagine the end of the world, than the end of philosophie'.¹⁵

Andere gedesillusioneerden roepen dat de wereld niet meer in beweging is, statisch is geworden (Adam Curtis, *The century of the Self*). Volgens hem hebben wij onszelf opgesloten in een statische wereld omdat we altijd maar naar het verleden blijven kijken. We kunnen ons niets nieuws meer verbeelden. We leven in een modern spookverhaal. Er is geen toekomst meer, die *niet* al heeft bestaan. Dat heeft geleid tot een gevoel van atrofie en herhaling. Of zoals Jean Baudrillard het verwoordt, we leven in een 'woestenberg van het reële', van een zelfrepeterende simulatie van de realiteit. Niets is authentiek, niets is werkelijk.

Volgens Badiou moet er een nieuwe weg worden ingeslagen die de oude denkkaders doorbreekt. En die is er niet een van interpretatie, grammaticale analyse of deconstructie. Taal is *niet* de absolute horizon van het denken. Taal is meer, taal is een wapen. Met taal kun je conventies bestrijden, kun je ontregelen, kun je buiten de uitgestippelde paden treden zoals die in de gevestigde filosofie bestaan. Om kort te gaan, iemand die taal als strijdmiddel opvat, tegendraads is en eigenzinnig zijn eigen pad bewandelt, noemen we een antifilosoof.

De antifilosoof

De antifilosoof is de filosoof die het drama van zijn existentie hoger acht dan de conceptuele constructies van het denken. Voor deze dwarse filosoof moet de wereld eerst ervaren, dan gedacht en vervolgens pas geconstrueerd worden.

¹³ Wat vrijheid is, is een boek op zich dat tot doel zou moeten hebben de vrijheid niet als een metafysisch begrip op te vatten.

¹⁴ Ik ben in mijn vorige boeken uitgebreid ingegaan op het nihilisme.

¹⁵ 'De mens beschikt over voldoende intelligentie tot zelfdestructie' (fysicus Brian Cox). Beide citaten in Marian Donner, o.c., 2022.

Badiou noemt Pascal, Rousseau, Kierkegaard, Nietzsche, Wittgenstein, Lacan antifilosofen, ik zou aan dit rijtje Debord en een handvol dadaïsten en surrealisten willen toevoegen.¹⁶

De antifilosoof is intolerant, genadeloos, de antifilosoof is in een voortdurende strijd verwickeld met de gevestigde filosofen en hun traditie. Volgens Nietzsche zijn zij: De meest misdadige van alle misdadigers die 'onmiddellijk geliquideerd' zouden moeten worden. Wittgenstein vindt metafysica en filosofie klinkklare nonsens en de Deen Kierkegaard meent dat Hegel: het zinnebeeld is van een oude man die zich van de wereld heeft afgekeerd.

Antifilosofen zouden vervaarlijke Sirenen moeten zijn, onstuimige, dol-drieste dwarsliggers. Nooit zullen zij zich om status, kwalificaties, bekommeren. Evenmin willen zij gefêteerd of gelauwerd worden in het spektakel. Zij weigeren zelfs in de spektakelorganen op te treden. Zij nemen het grote risico subject te worden in elke kantelende of revolutionaire situatie. Onzekerheid is dan ook hun lijfspreuk. Als ware anarchisten betwisten zij de objectiviteit van gezag en macht.

Laten we gezien bovenstaande beginnen de gevestigde ideeën onderuit te halen en daar een dusdanige wending aangeven dat die tot dusdanige kritische inzichten leiden zodat ze een keerpunt vormen.

De antifilosoof en het hedendaags nihilisme

Tegenwoordig vertrekt het nihilisme vanuit de eindigheid om vervolgens altijd weer bij de eindigheid uit te komen, wat alles wel beschouwd de dood van de mens als gebeurtenis inhoudt. Moeten wij gezien bovenstaande opmerking de Holocaust ook als een gebeurtenis opvatten? Badiou is daar duidelijk over. Voor hem is de Holocaust onlosmakelijk verbonden met het nationaalsocialisme. Wat hij verwierpt is dat die verbintenis als een religieus denkfiguur en niet als een (politiek) filosofisch denkfiguur gezien wordt, met gevolg dat het tegenwoordige nazisme niet meer als een politieke bedreiging wordt gezien. Wat dat laatste betreft, de uitingen ervan kunt u dagelijks op het beeldscherm aanschouwen of in de krant lezen. Om een ander, meer recent voorbeeld te geven, de etnische zuivering die nu gaande is in de Gazastrook kun je evenmin afdoen als een religieus conflict tussen de Islam en het Jodendom.¹⁷ Het is een ordinaire geopolitieke strijd van landje pik en de daarmee gepaard gaande volkerenmoord.¹⁸

In een dergelijke wereld kan het denken dan ook alleen gewelddadig zijn, de contingente (chaotische) situatie in de actualiteit en de wereld dwingt ons daartoe. Dit betekent dat de antifilosoof niet democratisch is, nee, de antifilosoof is dwingend, autonoom, is in navolging van Nietzsche antidemocratisch in die zin dat hij fel gekant is tegen de huidige parlementaire invulling van het fenomeen democratie.

¹⁶ Reagerend op het feit dat Lacan zichzelf een antifilosoof noemt, stelt Badiou dat de antifilosoof geen tegenstander is van de wijsbegeerte, de antifilosoof legt bloot wat in de filosofie onbenoemd en ongedacht blijft. De antifilosoof schudt de filosofie wakker, brengt het potentieel van de filosofie opnieuw onder de aandacht.

¹⁷ Die etnische zuivering is al sinds 1946 gaande en wordt de Nakba genoemd.

¹⁸ 70% van de slachtoffers in de Gazastrook zijn vrouwen en kinderen.

Over terreur van de mening en de antifilosofie

De parlementaire democratie is een meningenplatform (niets anders dan een toneel van de *doxa*). Voor de filosofie die op zoek is naar de waarheid en die probeert bloot te leggen, geldt dat die (de waarheid) onverenigbaar is met de *doxa* (wat voor haar de waan van de dag is). Meninge n brengen namelijk geen subject voort, meningen vertegenwoordigen slechts het particuliere belang. Derhalve moet volgens de gevestigde filosofie een scherp onderscheid aangebracht worden tussen waarheid en mening.

Waarheid mag *nooit* verward worden met betekenis of zin. Waarheid is contingent. De volgende vraag is welke consequenties moeten we hieruit trekken? Welnu, die heeft de ware antifilosoof getrokken, voor hem is de waarheid *een lege plaats* die al naargelang de situatie van het moment ingevuld kan worden. Dat betekent dat de antifilosoof buiten de begrenzing van de betekenis moet treden om het dan toe niet gedefinieerde reële te ontdekken.

De wereld is een precaire wereld die zich altijd zal presenteren als de beste wereld van alle mogelijke werelden. Maar de realiteit waarmee we dagelijks worden geconfronteerd blijkt een geheel andere te zijn. Op meerdere continenten woeden er oorlogen die enorme verwoestingen aanrichtten. Overal worden er in regio's volken uitgemoord of uitgehongerd, vrouwen massaal verkracht en dagelijks kinderen alsof zij *dingen* zijn gedood.¹⁹ Ja, de mensheid heeft sinds de prehistorie op het gebied van het menszijn een enorme vooruitgang geboekt. Zei Saint-Just niet: 'Het geluk is een nieuw idee in Europa' om vervolgens op te roepen tot een massale slachtpartij.²⁰ Er is nadien niet veel veranderd in de wereld. Overal horen we identieke statements die op het zelfde thema variëren.

Tot slot: Het enige wat we van Saint-Just moeten onthouden, is dat we op een andere manier naar de wereld moeten kijken, en wel zo dat het denken een andere richting wordt uitgestuurd, dan zouden we ons misschien kunnen bevrijden van de ketenen van welk systeem dan ook, de rest van zijn uitspraken moeten we maar zo snel mogelijk vergeten.

¹⁹ In een reactie op een redevoering van een Israëliische generaal: Kennelijk beschouwen legeraanvoerders kinderen nog steeds als 'enfants perdus', (soldaten)kinderen die in de Napoleontische oorlogen vooruit werden gestuurd om het terrein te verkennen om vervolgens massaal afgeslacht te worden.

²⁰ Zie ook de tekst *Een nieuw idee in Europa* in R. Sanders *Rue Sauvage* (1993/1994) een vertaling van situationistische teksten, pag. 20 (oorspronkelijk verschenen in *Potlatch 7*, 1954, een uitgave van de Lettristische Internationale. Voor de internationale lettristen en later de situationisten was dat nieuwe idee het creëren van situaties).